

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

2-2024

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Nemis tili xorijiy til sifatida darsliklarining sifatini tekshirish haqida	247
S.Z.Yo'ldoshev	
Sport faoliyati yo'nalishi talabalariga valeologiya fanini o'qitishning didaktik imkoniyatlari	251
I.O.Umarov	
Kompetensiyaviy yondashuv asosida o'quv-jangovar sifatlarni rivojlantirishning ta'lim texnologiyasi	256
Sh.M.Bazarbayeva	
Yettisuv viloyatida o'lat epidemiyasiga qarshi kurash siyosati (1900-1910-yillar).....	264
O.X.Mahamadjonova	
Bolalar folkloriga oid o'n ikki cho'p va lapar o'yinlari tavsifi va ta'rifiga doir	268
G.A.Donisheva	
Tarixiy jihatdan til leksikasining o'rganilish darajasi (Oybekning Navoiy romani misolida)	273
L.A.Xaitov	
Hakim termiziy merosida inson vujudi (borlig'i) va ruhiy uzviyligi, inson o'zligi (nafsi) muammosi.	276
Sh.S.Kodirova	
Teaching English language to geology students	280
S.S.Xo'jiyeva	
Maktab kimyo darslarida innovatsion metodlardan foydalanish	283
F.I.Sharipova	
Developing reading comprehension at future nurses	288
U.B.Usmonova	
Sarlavhalar publitsistik matnning muhim qismi	294
K.X.Avazov	
Региональное и международное сотрудничество в целях обеспечения безопасности, стабильности в Центрально-Азиатском регионе	297
A.N.Qosimov	
Sport vositasida o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash va g'urur-iftixot tuyg'usini shakllantirishning pedagogik zarurati	303
A.T.Nishonov	
OTM talabalarida axborot oqimini tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik jihatlari	310
M.X.Tillavoldiyeva	
Raqamli texnologiyalar va ijtimoiy taraqqiyot o'rtasidagi aloqadorlik muammolari	314
U.D.Xudoyorov	
Voyaga yetmaganlar huquqbuzarligi miqdor va sifat ko'rsatkichlarining xususiyatlari.....	318
S.U.Allayarova	
O'quvchilar lug'at boyligini oshirishning lingvo-pedagogik xususiyatlari.....	325
Ch.T.Qurbonova	
Tabiiy geografiya va geoekologiyada GAT texnologiyalaridan foydalanish.....	329
Z.A.Kendjaeva	
Ilk, jahon dinlari va falsafiy qarashlarda shukronalikka munosabat.....	333
L.S.Sultonova	
Milliy qadriyatlarining innovatsion taraqqiyot talablari asosida rivojlantirish	338
Sh.T.Temirov	
Mir Muhammad Siddiq Hashmat shaxsiy kutubxonasining Buxoro ilmiy-adabiy muhitidagi o'rni.....	341
S.X.Kaxxarov	
Yoshlarda harbiy vatanparvarlik kompetensiyalarini shakllantirishda harbiy madaniyat omili	346
A.R.Jo'rayev	
Minnatdorchilik bildirish nutqiy janri verbal, noverbal va lingvistik atributlarining o'ziga xosligi	351
M.C.Muxamedova	
Роль Музеев Узбекистана в жизни общества (начало XX века).....	356
G.J.Tulenova	
On the issue of implementation of projects on the development and practical	

UO'K: 81'373.6:37.015.3

O'QUVCHILAR LUG'AT BOYLIGINI OSHIRISHNING LINGVO-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI**ЛИНГВИСТО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОВЫШЕНИЯ СЛОВАРНОГО БОГАТСТВА ОБУЧАЮЩИХСЯ****LINGUISTIC AND PEDAGOGICAL FEATURES OF INCREASING STUDENTS' VOCABULARY WEALTH****Allayarova Sojida Umirzokovna**

Farg'ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi. Fan va texnologiyalari universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya

O'quvchilar lug'at boyligini oshirishning lingvo-pedagogik xususiyatlari nutq faoliyatining barcha turlari bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni muvaffaqiyatli egallash tizimi yoki mashqlar to'plami, shuningdek, tilni o'rgatish jarayonida kommunikativ va boshqa kompetensiyalarni shakllantirishda ko'p jihatdan puxta o'ylangan va to'g'ri qo'llanilishiga bog'liq.

Maqolada o'quvchilar lug'at boyligini oshirishning lingvo-pedagogik xususiyatlari, yangi so'zlar lug'ati yoki kundaligini tutish, mashqlar bajarish kabi masalalar ilgari surilgan.

Аннотация

Лингво-педагогические особенности увеличения словарного запаса учащихся зависят от системы или комплекса упражнений для успешного усвоения знаний, умений и компетенций во всех видах речевой деятельности, а также от формирования коммуникативных и других компетенций в процессе обучения языку.

В статье излагаются лингвопедагогические особенности увеличения словарного запаса учащихся, ведения словаря или дневника новых слов, выполнения упражнений.

Abstract

Linguistic-pedagogical features of increasing students' vocabulary depend on the system or set of exercises for successful acquisition of knowledge, skills and competences in all types of speech activities, as well as on the formation of communicative and other competencies in the process of language teaching.

Linguistic-pedagogical features of increasing students' vocabulary, keeping a dictionary or diary of new words, performing exercises are put forward in the article.

Kalit so'zlar. Vaziyat, so'z, eslab qolish, lug'at, nutq, tajriba, harakat, yozish, saqlash.

Ключевые слова. Ситуация, речь, запоминание, словарный запас, опыт, движение, письмо, хранение.

Key words. Situation, speech, remembering, vocabulary, speech, experience, movement, writing, storage.

KIRISH

O'quv materialini o'zlashtirish va rivojlantirish samarali bo'lishi uchun mashqlar ta'limning maqsad va vazifalariga to'liq mos kelishi kerak. Nutq faoliyatining barcha turlarini rivojlantirish uchun mashqlar tizimi bilim, qiymatga yo'naltirilgan, tartibga soluvchi va an'anaviy muloqot funksiyalarini amalga oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

O'quvchilar lug'at boyligini oshirishning lingvo-pedagogik xususiyatlari nutq faoliyatining barcha turlari bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni muvaffaqiyatli egallash tizimi yoki mashqlar to'plami, shuningdek, tilni o'rgatish jarayonida kommunikativ va boshqa kompetensiyalarni shakllantirishda ko'p jihatdan puxta o'ylangan va to'g'ri qo'llanilishiga bog'liq. Biz L.L.Voxminaning fikriga qo'shilgan holda, aytishimiz mumkinki, mashg'ulotlarning umumiy muvaffaqiyatini asosan mashqlar tizimi ta'minlaydi [1;103-105].

Har bir nutq mashqi kommunikativ bo'lishi va talabalarning haqiqiy hayoti, ularning hayotiy tajribasi bilan bog'liq ma'lumotlarni o'z ichiga olishi kerak. Mashqlar ijodiy va vaziyatli bo'lishi kerak.

Talabalarga nutqiy topshiriqlar berish kerak, ular o'z qobiliyatlariga tayangan holda faol hal qilishlari kerak. Shu bilan birga, o'qituvchiga o'quvchilarni tabiiy nutq harakatlariga undaydigan og'zaki va ko'rgazmali stimullardan foydalanish tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Grammatik mashqlar haqida gapirganda, metodist Ye.N.Solovova ularning hammasi ham kommunikativ bo'lishi kerak emas degan xulosaga keladi, chunki grammatik tuzilmalarni ishlab chiqishning kommunikativ tabiati o'qituvchilar va o'quvchilarning o'zlari o'rtasida ishonchsizlikni keltirib chiqaradi, ular buni "jiddiy bo'lmagan o'yinlar" deb biladilar va odatiy grammatik mashqlarni afzal ko'radilar. Shu bilan birga, Ye.N.Solovovaning ta'kidlashicha, mashg'ulotlarning o'quv xarakteri inkor etilmaydi, balki bilimning ijtimoiy-madaniy, nutqiy va mazmunli tarkibiy qismlarini ham taklif qiladi. "Lingvistik kompetensiyani shakllantirish nutq va ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarni shakllantirishga qarshi turmasligi kerak" [3;239].

Dars uchun materiallarni tanlash va tartibga solishda o'qituvchi "o'quvchi matnni o'qishi yoki tinglashi davomida matn nima uchun kerakligini, undan nimani o'rganishi mumkinligini, taklif qilingan matndan nimalarni ajratib olish kerakligini va undan qanday foydalanish mumkinligini tushunganida, matn tushunarli bo'lishini" esda tutishi kerak [2;143-144]. Darhaqiqat, munosabat juda muhim rol o'ynaydi, u materialni rag'batlantirish va o'zlashtirish bilan bevosita bog'liq. Sozlamalarda nutq vazifalarining barcha turlaridan foydalanish kerak.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Masalan, "Quyidagi matnni o'qing (tinglang)" kabi munosabat o'quvchilarga nima uchun buni qilish kerakligi va bu ularga muloqotda qanday yordam berishi haqida hech qanday tushuncha bermaydi. Masalan, quyidagi sozlamadan foydalanish tavsiya etiladi:

1. O'qish

O'qish so'z boyligini kengaytirishning eng kuchli vositalaridan biridir. Bu nafaqat so'z boyligini boyitibgina qolmay, balki mavzuni tushunish va turli vaziyatlar uchun mos so'zlarni tanlash qobiliyatini ham rivojlantiradi.

2. Yangi so'zlarga duch kelish. O'qish davomida muntazam ravishda notanish so'z va iboralarga duch kelinadi. Bu o'quvchilarning kundalik nutqida hech qachon uchramaydigan so'zlardir, lekin ular qimmatli va noyob bo'lishi mumkin. O'qish jarayoni bunday so'zlarga qayta-qayta duch kelishni anglatadi, bu ularni o'z lug'atida mustahkamlashga yordam beradi.

3. Kontekst va tushunish. O'qish nafaqat so'zlarning o'zini, balki ular qo'llanilgan kontekstni ham ta'minlaydi. Bu o'quvchilarga so'zlarning ma'nosini yaxshiroq tushunishga yordam beradi va ularni to'g'ri kontekstda qanday ishlatishni o'rgatadi. O'quvchi nafaqat so'zni taniydi, balki uning jumladagi boshqa so'zlar bilan qanday munosabatda bo'lishini ham ko'rsatadi.

4. Uslublar va janrlarning xilma-xilligi. O'qish adabiyotning turli uslub va janrlariga sho'ng'ish imkonini beradi. Har bir janrning o'ziga xos so'z boyligi bor. Masalan, badiiy adabiyotda metafora va majoziy iboralar bo'lishi mumkin, ilmiy matnlarda esa atamalar va texnik atamalar mavjud. Turli janrlarni o'qish o'quvchi so'z boyligini turli xil so'zlar bilan boyitadi.

5. Jarayonda faol ishtirok etish. Shuni ta'kidlash kerakki, o'qish shunchaki ma'lumotni passiv qabul qilish emas. So'z boyligini chinakam yaxshilash uchun matn bilan faol ishlash kerak. Bu notanish so'zlarni ajratib ko'rsatish, o'z ta'riflarini yaratish va hatto o'z bayonotlarida yangi so'zlardan foydalanishni o'z ichiga olishi mumkin.

6. Doimiy yangilanish. Til doimo o'zgarib, rivojlanib boradi. Joriy matnlarni o'qish tilda paydo bo'ladigan yangi so'zlar va iboralardan xabardor bo'lish imkonini beradi. Bu, ayniqsa, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarda tez-tez yangi atama va iboralar paydo bo'ladigan zamonaviy axborot jamiyatida muhim ahamiyatga ega.

Kitoblar va o'qish materiallarini tanlashda quyidagilarga e'tibor qaratish kerak:

1. Qiziqish va darajani hisobga olish

Adabiyotni tanlashda birinchi va eng muhim qoida qiziqish va hozirgi tilni bilish darajasini hisobga olishdir. Agar bola o'qishni yaxshi ko'rsa, o'qishni davom ettirishga va yangi so'zlarni o'rganishga ko'proq rag'batlantiriladi. Shuning uchun, uni qiziqtirgan kitoblar va materiallarni tanlash kerak. Boshlang'ich o'quvchisi o'z darajasiga yaqin asarlardan boshlashi va asta-sekin murakkabroq matnlarga o'tishi kerak.

2. Janr va uslublarning xilma-xilligi

ILMIY AXBOROT

Turli janr va uslublarni o'qish tilning turli tomonlarini o'rganishga yordam beradi. Badiiy adabiyot, ilmiy matnlar, biznes adabiyotlari, publisistika – har bir janrning o'ziga xos so'z boyligi va tuzilishi mavjud.

3. Qiyinchilik darajasi

Joriy darajadan biroz yuqoriroq kitoblarni, murakkabroq matnlarni o'qish qiyin bo'lishi mumkin, ammo bu shaxsiy o'sishning eng yaxshi usullaridan biridir. Notanish so'z va iboralarni belgilash va ularning ma'nosini kontekstdan tushunishga harakat qilish kerak.

4. Tavsiyalar va sharhlar

Internet va kutubxonalar kitob tavsiyalari va sharhlari bilan to'la. Bolaning qiziqishlari va maqsadlaringizga mos keladigan adabiyotlarni topish uchun ushbu manbalardan foydalanish maqsadga muvofiq. O'quvchilar va tanqidchilarning reytinglari, sharhlari va tavsiyalariga e'tibor berish zarur.

5. Izohlar va lug'atlar

Ba'zi nashrlarda matni yaxshiroq tushunishga yordam beradigan izohlar va lug'atlar mavjud. Bu, ayniqsa, klassik adabiyot yoki qadimgi uslubda yozilgan asarlarni o'qishda foydalidir.

O'qish bo'yicha amaliy maslahatlar:

1. Maqsad qo'yish

O'qishni boshlashdan oldin, maqsadni aniqlash. O'quvchilar lug'at boyligini oshirishda "Siz ushbu kitob bilan nimaga erishmoqchisiz?" yoki "Siz qaysi lug'atni kengaytirmoqchisiz", degan savollar beriladi. Bu o'quvchilarning aniq so'z va iboralarga e'tibor qaratishga va o'qishni tanlashda ko'proq ma'lumot olishga yordam beradi.

2. Yangi so'zlarning lug'atini saqlash

O'qigan har bir kitob yoki material uchun o'quvchi o'zining yangi so'zlar lug'atini yaratishi kerak. Matnda uchragan va unga notanish so'zlarni yozish kerak. So'zlarning o'ziga qo'shimcha ravishda, ularning ma'nolarini va jumalarda ishlatilishiga misollarni yozishga harakat qilish mumkin.

3. Kontekstdan foydalanish

Yangi so'zni uchratganda, matnda qo'llanilgan kontekstdan uning ma'nosini tushunishga harakat qilish kerak. Bu o'quvchiga nafaqat so'zni o'rganish, balki real vaziyatlarda qanday ishlatilishini ham bilish imkonini beradi.

4. O'rganilgan so'zlarni takrorlash

O'rganilgan so'zlarni muntazam ravishda takrorlash ularni xotirada mustahkamlashga yordam beradi. Vaqti-vaqti bilan yangi so'zlarning lug'atini ko'rib chiqish va ularni turli kontekstlarda ishlatishni mashq qilish kerak.

5. Ovoz chiqarib o'qish yoki eslatma olish

Ovozli o'qish yoki o'zingizning audio yozuvlaringizni yozib olish. O'qilgan matn o'quvchilarga yangi so'zlarni yaxshiroq o'rganishga yordam beradi. Bu eshitish va talaffuz xotirasini faollashtiradi, bu esa so'zni saqlashni sezilarli darajada yaxshilaydi.

6. O'qiganlarni muhokama qilish

Bo'lim yoki kitobni o'qib bo'lgach, uni boshqa odamlar bilan muhokama qilish mumkin. Taassurotlarni baham ko'rish hamda qiziqarli so'z va iboralarni muhokama qilish. Munozara o'qishni tushunishni chuqurlashtirishga va yangi so'zlarni eslab qolishga yordam beradi.

7. Muntazam o'qish

O'qish odatiy amaliyotga aylanishi kerak. Unga har kuni yoki haftada bir necha marta vaqt ajratishga harakat qilish zarur. Muntazamlik o'rganishni faol saqlashga yordam beradi va so'z boyligi doimo boyitib boriladi.

8. Turli materiallar bilan tajriba o'tkazish

Bolani faqat kitoblar bilan cheklamash mumkin emas. Maqolalar, bloglar, yangiliklar, ilmiy tadqiqotlarni o'qib berish, turli manbalar va janrlarni o'rganish zarur. Bu bola so'z boyligini oshirishga yordam beradi.

9. Yangi so'zlarni yozib olish

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yangi so'zlarning lug'ati yoki kundaligi o'rgangan so'zlarni tartibga solish va eslab qolishga yordam beradigan shaxsiy vositadir. Bunday lug'atni quyidagicha yaratish va saqlash mumkin:

1. Formatni tanlash: Birinchidan, kompyuterda yoki mobil qurilmada elektron lug'at yuritish yoki qog'oz kundalikdan foydalanish. Ikkala variant ham o'z afzalliklariga ega. Elektron format so'zlarni qidirish va saralashni, shuningdek, xotira ilovalaridan foydalanishni tez va oson qiladi. Qog'oz jurnali jismoniy jihatdan ko'proq qoniqarli bo'lishi va yozish amaliyoti bilan mustahkam aloqa o'rnatishi mumkin.

2. Tashkiliy masala: Bola lug'at yoki jurnaldagi so'zlarni osongina topishi va qayta ko'rib chiqishi uchun so'zlar tartiblangan bo'lishi kerak. Umumiy usullardan biri alifbo tartibida tartiblashdir. Shuningdek, o'quvchi so'zlarni "ish", "sayohat", "fan" kabi mavzularga guruhlashi mumkin.

3. So'zlarni yozish: Har safar yangi so'zni uchratganda, uni lug'at yoki jurnalga yozib yurish. Masalan bir so'zni saqlash uchun uni quyidagi elementlar orqali yozish mumkin:

- So'z
- So'zning ma'nosi.
- So'zni jumalarda ishlatishga misollar (bu so'zning kontekstini va to'g'ri ishlatilishini tushunishga yordam beradi).
- Ushbu so'zni uchratgan manba (kitob nomi, maqola, Internet va boshqalar).

4. Yodlash: So'zlarni eslab qolish uchun lug'at yoki kundalikni muntazam ravishda ko'rib chiqish kerak. Har hafta yoki har oy kabi takroriy jadval o'rnatilishi mumkin. Takrorlaganda, eslatmalarga qaramay, so'zning ma'nosini eslab qolishga harakat qilinadi.

5. Kontekstda foydalanish: Faqat so'zlarni va ularning ma'nolarini yozmaslik. Yozma va og'zaki iboralarda yangi so'zlardan foydalanishga harakat qilish zarur. Haqiqiy kontekstda so'zlardan foydalanishni mashq qilish ularni yaxshiroq eslab qolishga va ulardan foydalanishda ishonchni oshirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Бобоева Д.Р. Мактабгача ёшдаги болаларнинг нутқини ўстириш жараёнида эртақлар орқали атроф-муҳит билан таништириш /Илмий тўплам. -Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2000.
2. Вохмина Л.Л. К вопросу о системе упражнений для обучения устной речи при коммуникативном подходе // Материалы научно-практической конференции «Мотинские чтения». Профессионально-педагогические традиции в преподавании русского языка как иностранного. Ч.1. - М., 2005.
3. Пассов Е.И. Проблемы иноязычного коммуникативного образования (Философия иноязычного образования) // Материалы к докладу на XIII Конгрессе МАПРЯЛ (Гранада, Испания, 13-20 сентября 2015 г.). - М., 2015.
4. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций: Пособие для студентов пед. вузов и учителей. - М.: Просвещение, 2002.